Espriuana: recreacions de Salvador Espriu
editat per Maria Dasca i Maria Moreno Domènech

I beg your pardon. Meditació, sense rodolins, entorn l'Any Espriu 2013

Jordi Cerdà Subirachs
Universitat Autònoma de Barcelona, Espanya

Abstract This paper critically examines the concept of posterity and its uses in cultural and political contexts. It highlights the need to develop a history of practices capable of accounting for the complexity and heterogeneity of the materials produced by a literary author. From this perspective, the article analyses the commemoration of Salvador Espriu's centenary (Any Espriu 2013) and its impact on the forms of representation of contemporary Catalan society.

Keywords Salvador Espriu. Posterity. History of practices. Bru de Sala. Any Espriu 2013.

Sumari 1 Cap a una història de les pràctiques. – 2 L'any apoteòtic. – 3 Entre el deure i l'abús de la memòria.

I beg your pardon és una expressió per demanar excuses. De tota manera, segons el context i l'entonació, més que una petició de perdó, pot semblar que, en proferir-la, et perdonin la vida. És en aquest sentit invers que Espriu la utilitza per titular un dels poemes de les *Cançons d'Ariadna*. En un to insolent, davant el desastre del món i des de l'escepticisme més radical envers el futur i el subjecte, el poeta aconsella de mantenir, si més no, el decòrum més elemental: cordar-se bé els pantalons. Voldria recuperar aquesta ponderada irreverència, tan característica d'Espriu, per parlar sobre la seva representació, especialment arran de la commemoració del centenari

Edizioni Ca'Foscari

Biblioteca di *Rassegna iberistica* 48
e-ISSN 2610-9360 | ISSN 2610-8844
ISBN [ebook] 979-12-5742-102-1 | ISBN [print] 979-12-5742-103-8

Peer review | Open access
Submitted 2026-02-04 | Accepted 2026-05-21 | Published 2026-11-18
© 2026 Cerdà Subirachs | CC BY 4.0
DOI 10.30687/979-12-5742-102-1/001

del seu naixement, l'Any Espriu 2013. L'escriptor que reiteradament havia demanat que el seu mal no volia soroll, fou celebrat amb pompa i circumstància en un moment en què tant les pompes com les circumstàncies resultaven literalment impertinents.[1]

1 Cap a una història de les pràctiques

La convocatòria d'aquest III Simposi Internacional Salvador Espriu posa de manifest una preocupació central de la nostra cultura i de la nostra política que, encara que no s'hi esmenti de manera explícita, és present en tot el redactat: la memòria. El seu propòsit és el de «resseguir els ressons d'Espriu a la contemporaneïtat i a la posteritat» (Convocatòria 2024). El terme 'posteritat' és emprat i assenyalat com a objectiu d'estudi, per exemple, per Marijan Dović i Jón Karl Helgason en el seu projecte sobre sants culturals.[2] Aquest concepte ens remet a la idea de perpetuació, a allò que associem a tradició. Resulta significatiu que s'hagi deixat de parlar de recepció, de lectura o de lectors, mentre que es recuperen conceptes amb un cert regust metafísic, com ara el de posteritat o el de sant. Preocupa la fama pòstuma dels escriptors, aquella que es projecta en el futur i que es perpetua pels segles dels segles. El futur d'un pretèrit. Sembla, doncs, que en els estudis actuals la posteritat d'un escriptor és tan significativa com el període en què va viure, pels rastres que n'han quedat i per la diversitat de fluctuacions en la consciència col·lectiva, en totes les seves formes d'expressió.

La posteritat pot materialitzar-se en un nom de carrer, una placa o un monument: elements tangibles que no mantenen un vincle directe amb la construcció de sentit dels textos que associem a un escriptor. Més aviat, en generen d'altres, sovint aliens a l'escriptor i a la seva obra. Aribau dona nom a un carrer de la ciutat de Barcelona paral·lel a Muntaner i a Balmes. Salvador Espriu és, igualment, el nom d'un altre carrer barceloní, situat entre l'avinguda Icària i la

1 Des de la premsa, Màrius Serra, feia una descripció sintètica d'aquest context desavinent: «L'any Espriu acaba d'endegar en un context apoteòsic: recessió econòmica d'abast europeu, crisi institucional espanyola generalitzada a tots els nivells jeràrquics, acusacions fundades de corrupció pertot, replantejament de les relacions Catalunya-Espanya. Apoteòsic. I encara diria més: apoteòtic». Màrius Serra, «L'apoteosi d'Espriu», *La Vanguardia*, 5 de febrer de 2013.

2 Dins d'aquest àmbit d'interessos per la posteritat dels escriptors, Jaume Subirana (2015) va publicar: «Sant Salvador Espriu»', el primer treball al nostre país que es feia ressò del projecte *Cultural Saints of European Nation State*, liderat pels professors Helgason i Dović. En una entrevista recent, Helgason declarava que l'objectiu de la seva recerca és estudiar específicament la «posteritat dels poetes nacionals» (Škrabec,Subirana 2023, 225). Per una perspectiva crítica del concepte 'sant cultural': Cerdà 2025.

ronda Litoral. Lluis Quintana (2024) ens ha recordat recentment la importància del 'denominar'. En el seu assaig, analitza les dades que revelen que, a l'hora d'assignar noms als carrers de Catalunya, han preponderat els noms d'escriptors. Els primers són per ordre de predominança: Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Pla, Santiago Rusiñol, Salvador Espriu, Montserrat Roig, Mercè Rodoreda, Ausiàs March, Ramon Llull, Àngel Guimerà i Joan Fuster (Quintana 2024, 84). D'onze noms, doncs, Espriu ocupa la cinquena posició. Una part significativa d'aquests autors –Espriu inclòs–, formaria part, segons Quintana, de la *nation building* recent: la construcció nacional de la Catalunya democràtica i de la institucionalització monàrquica dels darrers quaranta anys. La denominació del carrer Salvador Espriu fou aprovada pel consistori barceloní el 24 de desembre de 1992, a les vigílies del primer Nadal postolímpic. Situat precisament a la Vila Olímpica, el carrer Salvador Espriu –entre Arquitecte Sert, Joan Miró, Rosa Sensat i Joan Oliver– constitueix una expressió fefaent d'un 'denominar' culturalista que es volia democràtic, modern i, alhora, poc conflictiu.

Davant un món canviant i la progressiva desaparició de determinades formes i pràctiques culturals, la invocació del valor de la posteritat pot respondre a una necessitat de caràcter compensatori. Aquesta necessitat no sembla orientar-se tant cap a una experiència estrictament estètica –en aquest cas, cap al foment de la lectura d'Espriu– com cap a una funció d'*anestetització* de la societat, en termes d'Odo Marquard (2001), és a dir, cap a una voluntat de reencantament el món mitjançant l'art i la literatura. La qüestió remet, així, de manera directa a la relació entre literatura i poder. Tanmateix, la posteritat acostuma a desenvolupar-se per vies sovint inescrutables i desvinculades tant de la voluntat de l'escriptor com dels seus textos. En «aquest nostre món sense demà», per dir-ho amb l'expressió espriuana, perduren associacions nascudes més de la contingència política que no pas d'una recepció conscient.[3]

L'oblit és un tema fecund pel que fa al pensament moral europeu. En alguns casos, es reglamenta per evitar un oblit considerat potencialment nociu i, de manera complementària, es garanteix la fiabilitat de la memòria com el contrafoc més eficaç. Tanmateix,

3 Polèmiques molt recents com la pressió veïnal perquè la biblioteca de Sarrià és denominés J.V. Foix o la sol·licitud del grup municipal del PP perquè a Barcelona hi hagi un carrer amb el nom de Mario Vargas Llosa ens descriuen contextos polítics i socials molt determinats que poc o res tenen a veure amb l'ordre del discurs literari; vegeu Antoni Ribas Tur, «'La nova biblioteca de Sarrià adoptarà el nom de J.V. Foix', «Llegim Ara», 21 de juny de 2024, https://llegim.ara.cat/actualitat/nova-biblioteca-sarria-adoptara-nom-j-v-foix_1_5068478.html o Roger Torres i Liñán, 'El PP vol dedicar a Mario Vargas Llosa un carrer de Barcelona, també pel seu rol antiindependentista', «Beteve.cat», 14 de abril de 2025, https://beteve.cat/politica/pp-vol-dedicar-mario-vargas-llosa-carrer-barcelona-rol-antiindependentista/).

Friedrich Nietzsche va argumentar que l'oblit és una necessitat existencial, una de les condicions per assolir una veritable felicitat. Més enllà d'aquesta perspectiva protoexistencial de la seva filosofia de l'oblit, Nietzsche establia les bases de la seva crítica cultural a l'historicisme. Segons ell, aquesta obsessió de la cultura occidental contemporània per una memòria organitzada i orientada arruïna les persones, els pobles i les cultures. Tots patim, segons Nietzsche, una roent febre històrica o, si més no, hauríem de ser conscients que la patim (Lübbe 2016, 287).

Sigmund Freud va lligar memòria i oblit, *indestriablement*, per dir-ho com Espriu. La memòria és una forma de l'oblit i l'oblit una forma de memòria oculta: les dues cares de la mateixa moneda. Com va apuntar Gilles Deleuze, des del punt de vista d'un cert freudisme, es pot discernir el principi de relació inversa entre repetició i consciència, repetició i rememoració, repetició i reconeixement. Com més es repeteix el passat, menys se'l recorda, menys consciència se'n té. Per contra, retornen els espectres d'aquells morts que han estat despatxats amb precipitació excessiva, sense tributar-los les exèquies necessàries (Deleuze 1988, 57-8). La mort d'Espriu tingué un relleu social i polític considerable: l'home que havia refusat en vida distincions fou enterrat amb tots els honors. El seu decés coincideix amb la configuració d'un món de finals de segle xx en què la memòria comença a adquirir una dimensió inusitada. El primer volum publicat pel Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu, l'any 1988, porta precisament per títol *Memòria Salvador Espriu* i recull les impressions d'un elenc de personalitats molt diverses. Just després de la mort de l'escriptor, es va maldar per (re)construir una memòria cultural del seu entorn personal i públic.

Hem de ser conscients de la importància de l'anomenada memòria social, i també d'algunes de les seves crítiques.[4] Aleida Assmann, per exemple, ha insistit reiteradament que la història no es troba només en els arxius o en les publicacions historiogràfiques, sinó també en les desfilades, els aplecs o els monuments qualificats de nacionals: tot allò que no és exactament consciència històrica activa en el terreny de la ciència històrica, sinó memòria històrica viva entre els contemporanis i les seves (incertes) expectatives de futur. En les darreres dècades sobresurt la voluntat de desenvolupar narratives sobre el passat i sobre la història que generin dinàmiques d'interacció amb la història present. Es parteix d'una noció de temps transversal, transperiòdica i molt més complexa que la història contemporània convencional. És el cas, a França, de l'imponent obra *Les lieux de mémoire,* dirigida per Pierre Nora, on els escriptors o personatges literaris ocupen un espai destacat en el passat i en el present de

4 Vegeu Carreras Ares 2006, especialment pàgina 20.

la memòria nacional francesa.[5] L'objecte d'estudi és el destí del personatge al llarg del temps i el registre de la seva mitificació i la seva versemblança.

A començament dels anys vuitanta del segle passat, Michel de Certeau (1999, 25) insistia que les nostres cases s'havien omplert d'objectes commemoratius i que la seva gestió, tant material com discursiva, resultava problemàtica. No sé pas què diria ara, amb legislacions que es contraposen, amb la batalla cultural pels símbols i la memòria o, sobretot, amb el descrèdit que pateixen les Institucions del Creure, tal com ell mateix les anomenava. Institucions que, precisament, atorgaven ordre i sentit a aquesta memòria: l'Església, els partits polítics, l'administració o, és clar, l'espai des d'on ara escric, l'acadèmia.

Avui en dia el concepte de memòria ha proliferat de manera gairebé abusiva, sovint en detriment de la història. ¿Per què molts cops –com assenyala l'historiador Juan José Carreras Ares (2006)– parlem de memòria quan volem dir història? Segurament, i pensant en la representació d'Espriu i en la seva memòria social, perquè a través de la literatura creiem endinsar-nos més i millor en la memòria del que van representar, per exemple, el franquisme o les conseqüències del trauma de la Guerra Civil. Com si la memòria fos més autèntica (o més real), mentre que persisteix el prejudici segons el qual la història seria un constructe artificiós, una manipulació de la memòria.

La convocatòria d'aquest III Simposi Salvador Espriu reflecteix com l'anomenada història de les pràctiques pren cada vegada més volada. Molts dels qui pertanyem a la meva generació ens vam formar en paràmetres més o menys propers a la història social i econòmica –per no dir obertament marxistes. Ja fa anys que s'han deixat enrere molts dels postulats de la teoria de la recepció; potser, en alguns casos, amb una promptitud excessiva, com ara la crítica al mercantilisme o la reflexió sobre la sobreexposició individual. S'ha de reconèixer que, sovint, la teoria de la recepció projectava el text i la seva construcció de sentit en una mena d'espai pur o abstracte, extern a la cultura de les mercaderies o a la materialitat dels objectes a través dels quals se'ns transmet. Des de fa dècades que hem entrat, com assenyala el text de la convocatòria del Simposi, en l'«espai social», aquell que ha configurat la representació d'Espriu i les seves

5 Aquesta perspectiva tampoc és exempta de crítiques. François Dosse, per exemple, escriu: «Los estudios biográficos que se ocupan del destino póstumo de sus personajes son hoy en día muy numerosos, gracias al camino abierto por Pierre Nora y a su problemática de los *Lieux de memóire* que hace que la mirada del historiador se desplace hacia arriba, desde una investigación causal hasta una atención por los indicios y trazas que avalan los hechos atestados. Este desplazamiento de la mirada que, sin negar la pertinencia de la necessària fase metódica, hace prevalecer la parte interpretativa de la historia» (Dosse 2007, 351).

pràctiques inherents. S'ha assumit l'*spatial turn* –*espai* és, de fet, un dels conceptes més recurrents en el redactat de la convocatòria– i la incorporació de la història del quotidià. Postulats que, lluny de ser aliens a consideracions marxistes –n'estan profundament imbricats–, exigeixen una revisió de la rigidesa d'alguns dels seus tradicionals determinismes.

El sentit d'un text no es configura únicament a través del llenguatge. El «món del text» és un món d'objectes, formes i rituals, les convencions del qual serveixen de suport i, alhora, reclamen la construcció del sentit. No podem renunciar a les pràctiques, a les experiències, ni a les formes d'apropiació enteses des d'un sentit material, concret. Roger Chartier (1989, 1510) va afirmar que els nous lectors fan nous els textos, i que els seus significats depenen precisament de les noves formes. Tota història ha de posar en el centre de la seva reflexió la qüestió de les modalitats que construeixen el sentit. Aquest és, doncs, el propòsit de la convocatòria d'aquest Simposi: treballar sobre aquests ressons espriuans en la història més recent –la història dels formats, en totes les seves dimensions, i la història sociocultural.

En el cas d'Espriu –i diria que com a tret força accentuat de la literatura catalana en general– trobem el que Michel Foucault (1999, 43-6) anomenava *apropiació social del discurs*: el procediment mitjançant el qual els discursos són subjectes i confiscats per individus i institucions que se n'arroguen el control. Un sentit, doncs, ben diferent del que l'hermenèutica atribuïa a l'apropiació. Les polítiques recents sobre la memòria han estat, sovint, sotmeses a l'interès pràctic dels nostres governants: polítiques que han procurat la mobilització a través de passat. Aquests discursos de la memòria solen ser específics, de grups o nacions, perquè l'àmbit polític de la memòria continua essent el nacional o el transnacional –i no pas el postnacional o el global.

En aquesta societat en què es valora tant la memòria el nostre entorn s'ha anat museïtzant, com si la finalitat de tot plegat fos el record total (Huyssen 2002, 19). El museu ha estat el catalitzador que ha articulat la tradició i la nació, l'herència i el cànon, i ha proporcionat els mapes bàsics per a la legitimitat cultural, tant en el sentit local com en l'universalista. Peça essencial, doncs, de la *nation building* abans esmentada. Així mateix, el museu procura també compensar: ofereix formes tradicionals d'identitat cultural al subjecte modern desestabilitzat. No només em refereixo a espais físics i concrets, com les cases museus dedicades als escriptors –en el nostre cas, el Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu situat al Pavelló Sert d'Arenys de Mar–, sinó també a projectes com l'edició crítica d'Espriu. Aquesta, per la seva voluntat de totalitat, pel seu caràcter compilador i pel fet de constituir un arxiu que supera la voluntat estricta de constituir el text, acaba per museïtzar l'obra, l'autor i

les seves respectives representacions. Es tracta d'un cas únic: cap altre autor en llengua catalana disposa d'una edició comparable. No obstant això, aquesta museïtzació per via filològica també té els seus riscos. Walter Benjamin ja va advertir de la banalitat de l'historicisme del segle XIX, centrat obsessivament en l'arxiu i en els documents. Idolatrar-los genera un reguitzell de remitificacions que converteixen aquests testimonis en part integrant de l'absolutisme de la realitat, tal com descriu Hans Blumenberg (2003, 11-40). És la constatació que allò real pot ser mitologitzat de la mateixa manera que allò mític pot produir efectes de realitat.

S'ha analitzat com aquesta cultura de la memòria ha tingut i té un fort ascendent en el món econòmic. La sociologia alemanya ha anomenat *Erlebnisgesellschaft* ('societat de la vivència') aquest tipus de màrqueting que valora l'experiència i que es manifesta en qualsevol producte de consum cultural: en el turisme o, és clar, en la literatura. La nostra societat privilegia les experiències intenses, sovint superficials, orientades cap a la felicitat instantània del present i el ràpid consum de béns o estils de vida massificats a través del màrqueting, un consum que s'ha centrat en el gaudi immediat i que sovint és hostil a la paciència. El capitalisme artístic ha creat un valor econòmic indirecte a partir del valor estètic i experiencial: s'afirma com un sistema que concep, produeix i distribueix plaer, sensacions i il·lusió.[6] Les institucions públiques, a través del seus mecanismes de comunicació, també han promogut i promouen bens i actes culturals que busquen precisament la vivència: una intensitat sovint mel·líflua, allunyada de qualsevol reflexió o d'una construcció de sentit.[7] Es prioritzen experiències emfàtiques, il·luminacions instantànies, esdeveniments estel·lars i macroexposicions, més que no pas aproximacions serioses i meticuloses al saber cultural.

Sortosament, la nostra memòria lectora –la dels lectors de literatura en català–, no depèn exclusivament de la memòria institucionalitzada. Durant el període contemporani, l'escolarització ha estat determinant en la socialització i consolidació de la pràctica lectora. La literatura, a diferència de les arts plàstiques o de la música, ha estat un ensenyament obligatori que ha privilegiat la formació nacional i/o

6 Els consumidors no cerquen només béns, sinó també experiències estètiques. Avui dia l'hiperconsum estetitzat forma part constitutiva del que ja ha estat anomenat fase del capitalisme artístic iniciada a la dècada dels vuitanta del segle passat, tal com l'han descrit Lipovetsky i Serroy (2014).

7 De tota manera, ens hem de prevenir contra les perspectives binàries, característiques de l'economicisme (o de plantejaments marxistes granítics) en què només hi ha productors i consumidors. Cal fer valer el paper actiu del suposat consumidor –en el nostre cas, lector o visionador. No hem d'atribuir de manera maquinal al consumidor un paper alienat i homogeni, sinó, ben al contrari, hem de considerar la inventiva singular dels consumidors culturals, la seva llibertat creativa.

historiconacional. En aquest sentit, es configura un bucle propi dels relats al servei de la identitat col·lectiva: una història ensenyada, una història apresa i, finalment, una història celebrada que legitima el pacte entre rememoració, memorització i commemoració (Ricoeur 2003, 117). El cas d'Espriu –la seva ràpida i indiscutida incorporació als plans d'estudi, la seva presència en els manuals de llengua i cultura catalana, fins i tot abans de l'oficialització de l'assignatura de literatura catalana– és un bon exemple del que entenem per apropiació social del discurs.

Dir que la memòria d'Espriu està excessivament escolaritzada pot semblar una obvietat. Podríem estendre-ho a gairebé tots els principals autors de la literatura catalana. Si resseguim les entrevistes que durant l'Any Espriu es van fer a diversos escriptors joves, es detecta una recurrència: identificar Salvador Espriu amb una lectura escolar i formativa, una lectura primigènia que sovint ha eclipsat o ocultat la grandesa d'un Salvador Espriu encara per descobrir. Haurien respost el mateix en el cas de Riba, J.V. Foix, Vinyoli o Carner?[8] Hi ha autors que mantenen la seva prevalença: són referents d'una continuïtat unificant que no està sotmesa a discussió, mentre que Espriu, abans i després de la celebració del seu centenari, no disposa d'un reconeixement unànime.[9]

La memòria pot ser bona o dolenta, pot haver-hi memòria justa (fins i tot reparadora) i memòria injusta. En el cas de la memòria sempre hi ha el perill de la pèrdua del context, de barrejar-la amb la història o, encara més freqüent, el perill de la igualació de les memòries, allò que Régine Robin ha anomenat el «grand nivellement» (2002, 111). No tots els testimonis tenen el mateix valor. És més: si apliquem les metodologies de les ciències socials per registrar

8 Arran de l'afirmació de Sebastià Alzamora, «Josep Carner és un poeta mediocre que ha estat sobrevalorat per una part de la comunitat literària catalana d'una forma del tot inexplicable i fins a extrems del tot risibles» («El Príncep a la picota», *Avui*, 18 de març de 2002), es va anar bastint una polèmica que va posicionar una bona part de la institució literària catalana de començament de mil·lenni. Al rescat de Carner s'hi van significar una munió d'escriptors molt diversos que van isolar una *imparable* voluntat de notorietat. La polèmica va testimoniar que alguns autors, com Carner, conserven una àuria gairebé intacta; Espriu, no.

9 La llista d'improperis o d'exàmens radicals fets a propòsit de l'obra d'Espriu o a la seva persona és prolixa. Per esmentar una de les veus més presents en les poètiques d'aquest començament de segle i bel·ligerant respecte a Espriu, Carles Hac Mor, qui va afirmar que «Urgentment, algú hauria d'estudiar amb profunditat els efectes que, sobre la cultura catalana, ha tingut la mala pensada d'haver erigit com a Poeta Nacional un gemegaire, Salvador Espriu. No, si ja el sabem, ja, l'origen d'aquesta caparrada: les lamentacions d'aquell bon escriptor s'adeien precisament amb la ideologia de defensa que calia davant els efectes de la llarga dictadura», «Prou de jeremiades!», *El País*, 11 d'octubre de 1987, cf. Roig 1994, 23; en aquest recull d'Albert Roig es poden trobar altres opinions especialment bel·licoses amb la figura d'Espriu i amb aquells que s'hi han emparat.

l'anomenada posteritat, sovint només detectarem el que és homogeni o majoritari, objectiu prioritari d'aquest tipus de recerca en què domina el quantitatiu. S'ha de contextualitzar i ponderar per no caure en el mer cens de pràctiques i materialitats al voltant d'un nom.[10] Com també s'ha d'estar atent als descarts, als oblits, a les memòries ocultes. En definitiva, cal posar en dubte l'objectivitat de les institucions del coneixement i subratllar el pes de les dependències i de les connivències jeràrquiques.

En la convocatòria d'aquest Simposi es recorda, per exemple, el muntatge de la *Primera història d'Esther* d'Oriol Broggi, representat a la Sala Petita del Teatre Nacional de Catalunya (TNC) el 2007, i la polseguera que va aixecar. No obstant això, potser convindria recordar un oblit: el pujolisme va tenir l'oportunitat d'atorgar un sentit polític i nacional al TNC, inaugurat l'11 de setembre de 1997, deu anys abans del muntatge de Broggi. Aquest vistós equipament cultural, obra arquitectònica de Ricardo Bofill, reinterpreta en clau postmoderna el teatre grec i estableix, alhora, una continuïtat d'estil amb el barri d'Antigone de Montpeller, també projectat pel mateix arquitecte. Per a la inauguració solemne del TNC, d'entre tot el possible repertori teatral català, es va triar *L'auca del senyor Esteve*, de Santiago Rusiñol, sota la direcció d'Adolfo Marsillach. Amb tot el respecte per Rusiñol i pel que representa, no és comparable a l'efecte polític que hauria significat, per exemple, escenificar *Primera història d'Esther*. Si l'objectiu, com deia un dels seus personatges, Bigtam, era que fos un acte *apotèotic*, «aquest mot exòtic em torna neuròtic». El govern de Jordi Pujol es va estimar una altra cosa: el món entranyable de la Puntual, un any després del Pacte del Majestic, en què Convergència i Unió va fer possible el primer govern del PP a l'Estat espanyol.

10 Quan en la convocatòria d'aquest Simposi es diu que en l'àmbit infantil i juvenil, el 2013, Pilarín Bayés va publicar la *Petita història d'Espriu*, ens hem de preguntar primer: quantes *petites històries* ha fet Pilarín Bayés? Moltes, potser ni ella mateixa ens ho sabria dir. Des de la *Petita història de la Passió d'Esparreguera* fins a la *Petita història de la festa de la ratafia*. Tantes n'ha dibuixat i concebut, de petites històries, que no crec que la d'Espriu sigui significativa. Un altre exemple que acompanya al de Pilarín Bayés en l'àmbit infantil i juvenil és el videojoc *El món d'Espriu* creat per Carlos González Tardón. No va ser una iniciativa espontània, sinó una activitat adscrita a l'any Espriu, el cost econòmic –10.000€– de la qual va ser assumit per la Caixa. No he trobat enlloc cap retiment de comptes sobre l'impacte d'aquest videojoc. En una entrevista, el seu creador, Carlos González Tardón (2015) es lamentava que: «los medios lo trataron no como un videojuego sino lo criticaron como si fuera una pieza cultural». Podem imaginar, doncs, que el van criticar els qui esperaven que el producte fos una altra cosa, mentre que el seu creador es va ajustar al seu encàrrec: crear un videojoc. I, precisament per això, com va recalcar justament en l'entrevista, calia evitar introduir qualsevol modalitat de text, començant pel textos d'Espriu. Quin valor hem d'atorgar a aquests productes culturals per mesurar la 'posteritat' d'Espriu?

No es tracta de fer un memorial de greuges. Més aviat l'objectiu és recuperar i, en la mesura del possible, justificar l'interès per allò que he assenyalat: la memòria oculta, la memòria incòmoda o, fins i tot, el penjament, i no pas la memòria consensuada, dòcil i homogeneïtzadora, la de l'indicador previst. El treball de refutació és sempre una eina eficaç en la progressió de la recerca. La història cultural ha d'estar amatent a les resistències i ha de desplaçar el focus d'atenció cap al públic, si entenem aquest públic de manera activa i no com a simple consumidor passiu. Aquesta perspectiva ha de desconfiar i rebutjar la uniformitat d'un poder polític i administratiu que pretén imposar-se en nom d'un coneixement superior i de l'interès comú. La història de les pràctiques que proposem no pot ignorar les relacions i tensions de poder.

Qui vulgui fer un seguiment sobre la representació d'Espriu, des de diversos registres i nivells d'accés, entre el 2005 i el 2015, hauria de consultar *Indesinenter*, l'anuari Espriu que durant deu anys va oferir un apartat titulat «Destaquem». S'hi ressenyaven no només les novetats bibliogràfiques en relació amb Espriu –treballs acadèmics, antologies o lectures–, sinó també els actes que celebraven la seva obra i personalitat, els esments d'altres escriptors i el diàleg interartístic generat per la seva obra. Els directors d'*Indesinenter*, Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil, van tenir molt clar des del primer moment la necessitat d'incloure un apartat que registrés aquesta remor persistent. Es podria, per exemple, comparar quins poders o territoris eren més constants o s'apropiaven més del discurs literari i polític de l'escriptor, o analitzar l'efecte que va tenir l'Any Espriu en aquesta memòria i representació més ramificada.

2 L'any apoteòtic

L'any 2013 va ser declarat Any Espriu, centenari del naixement de l'escriptor. Immersos en plena crisi econòmica global, una de les més severes i de la qual encara no ens hem recuperat del tot, el Departament de Cultura atorgava una xifra insòlita al comissariat de l'Any Espriu. En el DOGC del 15 de febrer de 2013 es feia públic que aquest Departament, llavors sota la responsabilitat del conseller Ferran Mascarell, abonava 123.420€ a Xavier Bru de Sala en concepte de «treballs de comissariat per a l'organització i el desenvolupament

dels actes commemoratius del centenari del naixement de Salvador Espriu que es desenvoluparà durant l'any 2013».[11]

A «Crònica essencial de l'any Espriu», un any després de la commemoració, Bru de Sala, abans de fer el recopilatori i la valoració dels actes més destacats duts a terme pel comissariat, fa una mena de confessió d''ordre personal' sobre els motius que l'induïren a acceptar aquesta responsabilitat. En primer lloc argumenta sobre la necessitat de correspondre al favor de l'amistat generosa que Espriu li havia brindat, fent valer la seva relació personal per acceptar una responsabilitat pública:

> Les hores que va arribar a perdre amb mi, el que em va explicar i ensenyar, la forma indirecta i amable d'inquirir, d'examinar i de posar deures per a la pròxima visita, les expansions que es permetia al meu davant i, per damunt de tot, l'afecte que li vaig professar i que d'alguna manera em sembla que va ser correspost. (Bru de Sala 2015, 232)

En segon lloc, i també segons afirma per qüestions d''ordre personal', va acceptar el comissariat perquè «mai no he sabut dir que no a una proposta de col·laboració del govern del meu país» (Bru de Sala 2015, 232). Totes dues justificacions s'emmarquen en circumstàncies del seu perible personal que, precisament, les qüestionaven. En alguna entrevista, Bru de Sala va reconèixer haver menystingut de jove Espriu «amb un to burlesc i iconoclasta» (Bonada, Bru de Sala 2015, 50).[12] Més enllà de l'anècdota (o la paradoxa), el cert és que el darrer tram creatiu d'Espriu planteja aquesta complexitat afegida: haver estat acollit en una editorial, Llibres del Mall, on la seva figura estava, com a mínim, en entredit. Circumstància que inevitablement es recordava abans de celebrar el centenari. Benet i Jornet ja havia disparat amb bala sobre aquest qüestió:

11 Aquest contracte i la seva retribució van passar desapercebuts en primera instància perquè no apareixia a l'índex del DOGC, calia trobar-los, en un lloc més discret, a l'apartat d'anuncis de la Generalitat. Aquesta xifra, vist el context econòmic del moment i l'excepcionalitat de la retribució, va generar un lògic malestar. Per exemple, la diputada Dolors Camats d'Iniciativa per Catalunya va demanar explicacions en seu parlamentària de per què el 10 % del pressupost de l'any Espriu se l'enduia la retribució del comissari. *Ara Balears*, 9 de març de 2013. https://www.arabalears.cat/cultura/dolors-camats-icv-euia-xavier-bru-de-sala-any-espriu-retribucio_1_3738043.html.

12 Ramon Balasch ha relatat aquesta mordacitat contra Espriu dels llavors joves poetes del Mall: «Miquel de Palol, Bru de Sala, jo i diria que Tàpies-Barba vam fer una presentació dels Llibres del Mall a Sitges, en què vam dir barrabassades contra Espriu. Ramon Planas, un autor de Sitges molt amic d'Espriu, ens va preguntar què pensàvem d'Espriu i Miquel de Palol va dir: 'Miri, és com un senyor que va en cadira de rodes, obres la finestra i el tires daltabaix. Això és la poesia de l'Espriu'. Bru va dir alguna cosa que em sembla que era de Brossa, però va córrer que era seva: «És orellut i narrador». Jo no sé quina animalada devia dir» (Pinyol Balasch 2005, 634).

> uns altres poetes joves que s'autoproclamaven genials i que s'arreceraven sota el paraigua bel·ligerant d'una col·lecció nova de llibres de poesia, els Llibres del Mall, van qüestionar, en aquest cas amb duresa, de forma despectiva, el mestratge d'Espriu. Els poetes del Mall van durar, potser amb alguna excepció, quatre dies, i l'excepció va ser, de molt, Maria-Mercè Marçal. Excepte ella, van desaparèixer. Espriu, no. (Benet i Jornet 2012, 80-1)

L'altra qüestió d''ordre personal' era el seu compromís públic i la solvència de Bru de Sala com a gestor cultural, perquè també era recordat el seu cop de porta al CoNCA durant la legislatura del segon tripartit en el Govern de la Generalitat, després d'haver estat el primer a presidir-lo. Potser hauríem d'estalviar-nos aquest raonament al llistat de les informacions o expansions no pertinents de l'Any Espriu, sinó fos perquè Bru de Sala considera 'essencial' esmentar-ho.[13]

Algunes de les entrevistes que Xavier Bru de Sala va concedir als mitjans permeten resseguir amb claredat aquestes contradiccions. Destaquem la feta per Lluís Bonada per al setmanari *El Temps* amb el titular: «Gràcies a Espriu, la cultura tornarà a vertebrar la nació» (Bonada, Bru de Sala 2013). Segons Bru de Sala, els dos grans escriptors catalans del segle xx són Josep Pla i Salvador Espriu. Que Bru de Sala ometi la poesia com a vèrtex d'aquesta grandesa literària pot indicar la pèrdua de valor simbòlic d'aquest gènere. En la convocatòria d'aquest III Simposi es fa referència a la categoria *poeta nacional*, i s'esmenten Verdaguer, Maragall, Espriu i Martí i Pol. Sense qüestionar-nos la categoria, cal interrogar-nos sobre la modalitat, l'ús i la seva historicitat.[14] No és el mateix la representació del poeta en l'era de les commemoracions –en Verdaguer, per exemple– que en

13 El fil de l'argument sobre el seu compromís públic i la seva experiència en l'administració és el següent: «he estat director general a Cultura i he presidit el CoNCA. En el primer cas, per pocs anys, fins que vaig considerar que ja no podia aportar altra cosa que gestió. En el segon per pocs mesos, fins a constatar que el segon tripartit havia concebut i legislat el CoNCA com a simulacre inoperant de Consell de les Arts i tenia la ferma voluntat de no rectificar. En aquesta tercera i qui sap última ocasió, el comissariat de l'Any Espriu, l'encàrrec per dos anys de plena dedicació, amb oficina, un equip que havia de formar i gairebé sense pressupost específic» (Bru de Sala 2015, 232). En aquesta expansió curricular o de desgreuge, no fa cap esment a la retribució econòmica com a comissari de l'Any Espriu, malgrat la polèmica que havia suscitat.

14 Quan, a propòsit del centenari, es va demanar a Josep M. Domingo pel valor d'Espriu, respongué: «Un valor canònic, no en tinc cap dubte, dins el nostre sistema literari. També, dins la nostra història literària, el valor de la singularitat d'haver estat el nostre darrer poeta nacional» (2012, 94). Domingo, doncs, introdueix historicitat al concepte de *poeta nacional*, component bàsic per a la seva anàlisi. El fet que descrigui Espriu com a «darrer» també implica el dèficit de valor, complicitat social o credibilitat d'aquest estatus al llarg del temps. Pel que fa a la historicitat del concepte de *poeta nacional* i, concretament, a la seva atribució a Espriu durant la postguerra, vegeu Gassol 2006.

l'actualitat. Si la categoria de poeta nacional no es contextualitza ni s'emplaça, i ni es detalla el grau de pertinença o de plausibilitat, perd tota força explicativa. En la postmodernitat, amb la dissolució de gèneres i categories culturals, hi ha una crisi de les representacions que mina l'autoritat; paraules o conceptes que en altres temps eren actius han deixat de ser-ho. Probablement, el que es troba en crisi no és tant la poesia, sinó les Institucions del Creure que atorgaven un plus implícit de representació social i política a aquest gènere: l'acadèmia, l'ensenyament o l'estat.

Tornant a l'entrevista a Bru de Sala, potser el més sorprenent és l'acarament que Bru de Sala gosa establir entre Pla i Espriu:

> Si Pla representa la prèdica exhibicionista del cinisme galopant, i això no treu cap mèrit a la seva obra, Espriu predica el contrari, l'ètica més estricta. I no cal anar gaire lluny per a saber què ens convé als catalans, en totes les circumstàncies i de manera especial en les actuals. Els catalans hem tingut molta sort amb Espriu. (Bonada, Bru de Sala 2013, 50)

D'entrada, desconcerten els judicis sumaríssims morals aplicats a ambdós escriptors. Si alguna cosa podem assenyalar com a consens en la postmodernitat és el guany, la pacient reconstrucció de l'autonomia de la literatura i l'art en general respecte de la societat i la política. Assenyalar un escriptor en funció de la conveniència (o no) moral sembla una opinió a destemps, pròpia més aviat d'un comissari polític que utilitza la primera personal del plural, *nosaltres*, els catalans. Bru de Sala substitueix subreptíciament la veracitat per l'utilitari, suposa una convicció per la raó que existeix una necessitat, decideix la legitimitat perquè preserva un poder, imposa una confiança –o el seu fingiment– per causa de la seva rendibilitat. En definitiva, reclama la creença en el nom de les institucions a què serveix, objectiu prioritari en política.

Bru de Sala va tornar a fer unes declaracions similars en el programa *Ànima* del Canal 33. Contrastar moralment dos escriptors és sovint contraproduent i pot tenir un efecte bumerang, sobretot per arrogar-se una suposa ètica que aviat li serà reprotxada precisament per la retribució insòlita que va percebre com a comissari. Bernat Puigtobella (2013), des de *Núvol*, un dels mitjans en què podem trobar més opinions crítiques sobre l'Any Espriu, davant d'aquesta contraposició entre Pla i Espriu es preguntava si «va d'això l'Any Espriu? De veure qui la té més llarga? Contra qui es fa aquesta afirmació? Som aquí encara?».[15]

15 En l'enllaç següent hi ha el sumari dels articles publicats sobre l'Any Espriu a les pàgines de *Núvol*: https://www.nuvol.com/llibres/any-espriu-sumari-general-9678.

Puigtobella assenyala altres contraposicions que evidencien un esquematisme simplista, com l'afirmació que la missió política d'Espriu a mitjan dels anys vuitanta ja estava acabada –quina missió? –, raó per la qual se'l va arraconar. Segons Puigtobella, el pujolisme va desar la lluita antifranquista i «el transcendentalisme va quedar aparcat per la postmodernitat irònica i frívola. Teníem ganes de riure». Puigtobella associa aquest moment a la irrupció de Quim Monzó i del lògic i natural relleu generacional. Es podria afirmar que *Les roques i el mar, el blau* reflecteix amb nitidesa alguns dels trets definitoris de la postmodernitat.[16] Tanmateix, l'adscripció de Salvador Salvador Espriu a aquest horitzó estètic i intel·lectual no acaba d'haver-se consolidat ni entre el públic lector ni tampoc dins la recepció crítica de la seva obra. Persisteix, encara avui, una lectura de Salvador Espriu marcada gairebé exclusivament per una idea de gravetat transcendental, situada als antípodes de l'humor i de la ironia. Aquesta percepció, però, resulta parcial i reductora, ja que deixa en segon terme una dimensió fonamental de la seva escriptura: la capacitat de construir pàgines d'una hilaritat punxeguda, intel·ligent i extraordinàriament efectiva.

Puigtobella també indica una circumstància que més que contraposar Espriu i Monzó, en aquest cas els fa coincidents: el seu rebuig a qualsevol concessió autobiogràfica. Certament, aquesta narrativa predominant als anys vuitanta (Quim Monzó, Sergi Pàmies o Gabriel Galmés) mantenia un cordó sanitari davant qualsevol vel·leïtat emotiva. Mentre que, paradoxalment (o no), en el camp de la poesia prevalia l'experiència; segons Puigtobella, «una poesia confessional, deixatada, molt allunyada de les púdiques formalitzacions d'Espriu, que s'emmirallaven en Gabriel Ferrater o Miquel Martí i Pol». Tornem doncs a consideracions rudimentàriament binàries.[17] Potser, en definitiva, darrere de tot això hi ha una connivència amb l'opinió més generalitzada, un planteig poc rigorós, suficient i apte als mitjans: es pot parlar d'Espriu, com de qualsevol altre escriptor, sense haver-lo llegit i tothom en queda dispensat.

16 Malgrat que Vicenç Pagès va apuntar amb precisió aquest postmodernisme espriuà, anterior a *Les roques i el mar, el blau*: «Salvador Espriu es desfà de l'èpica i del narrador omniscient, experimenta amb patrons anteriors i els supera a partir del pastitx, el fragment, la postpsicologia, l'hiperenciclopedisme i la dissolució de gèneres. L'únic camí que queda és el de la metaficció, de l'autocitació irònica. En altres paraules: Espriu és un dels primers autors postmoderns de la història» (Pagès 2013).

17 Convé, però, recordar que la realitat, com sempre, era més complexa. I podríem trobar diversos i significatius exemples que contradiuen aquestes consideracions: que el diari íntim i alhora modern va ser present aquells anys, per exemple, *Bosc endins* de Valentí Puig o que hi va haver poesia als vuitanta i als noranta que no era de l'experiència i que de mica en mica s'imposa com la més influent entre els poetes actuals, com pot ser el cas de la d'Andreu Vidal.

Entre les fites que Xavier Bru de Sala consignava a la seva «Crònica essencial de l'Any Espriu», n'hi ha algunes que mereixen ser recuperades. Segons els teòrics dels sants culturals, els poetes nacionals necessiten la seva *vita* i el seu *cultus*: un relat biogràfic i uns espais per exhibir un «reliquiari» en forma d'àlbums familiars, objectes personals o escrits íntims; cf. Subirana 2015. Agustí Pons, «el biògraf eximi», Bru de Sala *dixit* (Bonada, Bru de Sala 2013, 51), va publicar *Espriu transparent*, una aproximació sòlida al personatge i al seu context vital. L'exposició «Espriu, he mirat aquesta terra» va estar al CCCB entre el 30 d'octubre de 2013 i el 24 de febrer de 2014;[18] Julià Guillamon figurava com a comissari executiu mentre que la «idea i el guió original» eren responsabilitat de Bru de Sala.[19] Sense desmerèixer la professionalitat d'Agustí Pons i de Julià Guillamon, són els noms més repetits a l'hora d'encarregar una biografia d'un escriptor i una exposició de temàtica literària al nostre país. En tots dos casos, no es buscava risc ni polèmica o l'especificitat, sinó solvència en el ritual commemoratiu; són clarament indicadors previstos.

Entre les publicacions esmentades per Bru de Sala (2015, 234) destaca *Ocnos i el parat esglai*, editada «en tots els sentits de la paraula» per Ramon Balasch, amic del comissari, com ell mateix

18 El que havia estat director del CCCB des de la seva fundació, Josep Ramoneda, va ser destituït el 2012. La Diputació de Barcelona, després d'una forta polèmica, va nomenar Marçal Sintes per substituir-lo. Ramoneda va deixar el càrrec fent una defensa del CCCB com a motor d'idees, com a una antena universalista, i advertia que aquesta institució no havia de fer seguidisme de les polítiques culturals conservadores que tendeixen a una patrimonalització insubstancial. La resposta a l'ascendent no nacionalista de Ramoneda és una clau per entendre el nou rumb que pretenia emprendre la nova direcció del CCCB o el sentit d'una exposició sobre Espriu en la seva seu. Bru de Sala escrivia en el programa de mà: «Els escrits dels profetes, com els d'Espriu, són universals perquè el primer destinatari és el seu poble» (Bru de Sala 2013, 3).

19 En una entrevista prèvia a l'any Espriu publicada per Vilaweb, Bru de Sala parlava d'una exposició sobre Espriu al CCCB de la qual havia de ser comissari únic; en cap moment s'esmenta Guillamon (Serra, Bru de Sala 2012). En *Espriu. L'escriptor compromès, el místic, el gran sarcàstic* (Barcelona: Galàxia Gutemberg, 2013), publicació deutora de «Espriu, He mirat aquesta terra», també s'esmenta que la idea i guió original de l'exposició eren de Bru de Sala, mentre que el comissariat executiu corria a càrrec de Julià Guillamon. Vist el material que ha quedat registrat d'aquesta mostra, podem contrastar clarament que la «idea i el guió original» de Bru de Sala i el comissariat de Julià Guillamon són dues concepcions d'Espriu (i de la literatura) que difícilment poden harmonitzar-se. El resultat de la dissemblança de perspectives acaba sent força contradictori i confús; com reflecteix un títol que addiciona compromís, misticisme i sarcasme. A la xarxa, es pot trobar la presentació de la mostra que feia Guillamon en el canal del CCCB, en què no s'esmenta en cap moment l'autoria de Bru de Sala. Guillamon insisteix en «el vessant més crític, irònic, sarcàstic, fins i tot [que] és el que millor lliga amb la sensibilitat d'ara» (Guillamon 2013, 34), `https://blogs.cccb.org/veus/sin-categoria/lunivers-de-salvador-espriu-avui/`; discordant o, com a mínim, molt difícil d'encaixar en relació al místic, al profeta o al guia que es volia construir des del comissariat de l'Any Espriu.

s'afanya a precisar. Segons Bru de Sala, es tracta de «la tan llargament esperada obra pòstuma d'Espriu», una consideració discutible, atès que gran part del contingut es va publicar en vida de l'autor. També és incerta la voluntat d'Espriu de reunir en un sol volum i sota un sol títol tota la seva producció crítica i no crítica esparsa.[20] Tot i que Bru de Sala i el seu equip van elogiar les *Obres Completes* – Edició Crítica d'Espriu, editada pel CDESE i Edicions 62, el suport a aquesta publicació d'*Ocnos i el parat esglai* per compte propi i no dins del projecte unitari va fer que deixés de ser literalment completa. *Ocnos i el parat esglai*, una peça important sobretot en la interpretació espriuana, entra als llimbs perquè la publicació a cura de Balasch no és exactament una edició crítica ni segueix els criteris ecdòtics establerts en la resta de l'obra editada per Edicions 62 i el CDESE. Com també un dels efectes colaterals lamentables d'aquest Any Espriu va ser el final d'*Indesinenter. Anuari Salvador Espriu*, mai esmentat per Bru de Sala en la seva *Crònica essencial de l'Any Espriu* ni en les entrevistes que he pogut consultar. En els deu números publicats (2006-2015), *Indesinenter* es va situar entre les revistes de catalanística més destacades segons rànquings nacionals i internacionals. Les institucions públiques que li donaven suport el van retirar després de la commemoració del centenari. Acabats els fastos, la crisi i les conseqüents retallades van consumir els recursos destinats a cultura. Tant pel que fa a la publicació d'*Ocnos i el parat esglai* com a la desaparició d'*Indesinenter*, es constata no només una desavinença entre poder polític i recerca, sinó també una incompatibilitat d'interessos que perjudica investigadors i, sobretot, l'objecte d'estudi, en aquest cas, Salvador Espriu.

L'Any Espriu també va oferir alguna sorpresa fora del guió previst. Una va ser l'adhesió a la causa espriuana d'un dels narradors més inquiets i significats dels darrers anys, Vicenç Pagès Jordà. Gabriela Gavagnin i Víctor Martínez-Gil han treballat incansablement per situar la narrativa d'Espriu en el lloc que es mereix, però l'acadèmia necessita d'altres components de la institució literària per conferir més validesa al seu treball. Vicenç Pagès va demostrar tenir l'encert i l'autoritat per fer-ho. Les seves «33 consideracions sobre l'Espriu escamotejat» són una aportació notabilíssima que, de manera sintètica, gairebé telegràfica, descriuen el guany i la novetat

20 Es pot consultar la descripció d'aquesta obra que es presenta en dos formats, un de corrent i un altre de bibliòfil a Balasch Editor: `https://www.balascheditor.cat/producte/ocnos-i-el-parat-esglai-de-salvador-espriu/`.

estilística de la prosa d'Espriu en el conjunt de la narrativa catalana.[21] Si consultem l'entrada de Salvador Espriu a la Viquipèdia –un bon instrument, per intempestiu que sigui, per calibrar l'anomenada 'posteritat' d'un escriptor–, llegim que «Salvador Espriu i Castelló fou un poeta, dramaturg i novel·lista català, considerat un dels renovadors, juntament amb Josep Pla i Josep Maria de Sagarra, de la prosa catalana de les fórmules noucentistes». Crida l'atenció que mentre la condició de poeta i dramaturg no necessita explicació, la de narrador (novel·lista!?) va acompanyada d'un ajust historicista una mica estrambòtic. Al capdavall, el que s'insinua, de manera excel·lent per part de Vicenç Pagès i de manera més tosca en la Viquipèdia, és que en l'Espriu escamotejat, en la faceta de narrador, trobem l'excel·lència i també la innovació, el trencament. El llegat literari possiblement més viu, que no s'identifica amb el poeta i, encara menys, amb el poeta nacional.

Un altre nom que va tenir, amb tot el mèrit, una presència regular en l'Any Espriu va ser Rosa Delor. Des de Bru de Sala, però també per part de personalitats de diversos àmbits, es va reconèixer la seva tasca com a editora i com a hermeneuta de l'obra d'Espriu. Durant els anys anteriors al centenari Espriu, Rosa Delor va extremar les seves posicions respecte al cabalisme i a la arquitectura finalística de tota l'obra de l'escriptor. Vam passar, a començament dels anys setanta, a partir de la lectura de Castellet –que presentava una obra de ressons cabalístics o al corrent de la mística jueva–, a un Espriu cabalista. Un salt mortal. Segons Rosa Delor:

> ara ja es pot dir amb certesa. Espriu era cabalista. La qual cosa significa que practicava un sistema de meditació espiritual que li permetia transitar, sense prendre gaire mal, per les zones més perilloses de la bastida teosòfica o teològica que l'ésser humà ha aixecat al llarg de mil·lennis de pànic còsmic. (Delor 2012, 101)

Rosa Delor va entrevistar personalment Salvador Espriu per a la seva tesi doctoral i n'ha fonamentat una part important de la seva

21 Vicenç Pagès va publicar «El narrador escamotejat» a *L'Avenç* (213, 392, 34-47). Es pot escoltar la conferència que va fer a l'Ateneu Barcelonès, presentada per Víctor Martínez-Gil, titulada també: «El narrador escamotejat» (2013), `http://arxiudigital.ateneubcn.cat/items/show/261`. Per últim, es pot consultar el text complet a la pàgina personal de Vicenç Pagès Jordà `https://www.vicencpagesjorda.net/cat/noms_propis/espriu.html`.

lectura en aquesta informació.[22] El missatge transmès personalment s'ha convertit gairebé en un lloc comú en la memòria d'Espriu. Molts dels qui el van conèixer o tractar en destaquen el grau d'intimitat que van assolir, el mestratge únic, moral i espiritual que els transmetia. El mateix Bru de Sala, per exemple, va fer valer aquesta proximitat personal per acceptar la responsabilitat del comissariat. Ara no és el moment de desenvolupar la qüestió del suposat cabalisme, tot i que és un element clau en la seva representació.[23] Així com també el *missatge personal*, secret, és uns dels elements en què s'ha insistit més en la interpretació d'Espriu.[24] No poso en dubte el simbolisme de molta de la seva producció arrelat en un coneixement pregon d'una diversitat de civilitzacions antigues o del rendiment, per exemple, de la mitocrítica en la seva interpretació. Ara bé: si per accedir a la lectura Espriu cal recórrer a fonts arcanes o al coneixement de l'estructura cabalística, sembla evident que establim restriccions a la seva lectura franca. Aquest cabalisme que s'imposa com a premissa interpretativa pot suscitar, a la curta o a la llarga, més rebuig que

22 Són entrevistes fetes el 1984 per a l'elaboració de la seva tesi doctoral, *Per a una hermenèutica de l'obra de Salvador Espriu*. Part d'aquest material de converses ha estat editat a Espriu (1995, 280-3). La crítica literària amb la memòria personal han confluït sovint en l'assagística de Rosa Delor sobre Espriu. Per exemple, en una aportació en el I Simposi Salvador Espriu, Rosa Delor rememora: «En una altra ocasió, li vaig comentar que em semblava que la seva poesia girava a l'entorn d'un buit innominable, per al qual no existia cap paraula, i que es tractava d'anar assetjant aquest buit amb els versos, d'aproximar-s'hi cada vegada més. I Espriu es va aixecar de sobte i va exclamar: 'Això és exacte, vostè ha entès el que jo vull dir': '… mots subtils i finament ordits | per parades aranyes al voltant | del precís centre del glaç de la foscor…'» (Delor 2005, 581). L'afirmació o hipòtesi és sostinguda amb el record personal a fi d'atorgar-li una major veracitat.

23 Dins l'Any Espriu, Rosa Delor va ser comissària de l'exposició «La Càbala i Espriu». Així mateix, en el segell Ramon Balasch Editor, Rosa Delor va publicar l'assaig *La Càbala i Espriu. Una poètica de la llum*. A la web de l'editorial podem llegir: «Després de trenta llargs anys d'estudi, *La Càbala i Espriu. Una poètica de la llum* de Rosa Delor, un assaig sovint més proper a les novel·les policíaques que no als postulats acadèmics, ha posat sota els focus un Espriu secret i esdevé, sens dubte, el far més potent sobre l'obra d'un escriptor del segle XX. 'El racionalista Espriu va trobar en la Càbala – afegeix Delor– la guia espiritual que li permetia explorar un sentiment religiós que l'inquietava: 'L'enyor de Déu ocult al cau del sentiment.'' Espriu sentia l'enyorança d'un Déu personal i la Càbala li proporcionava un sistema místic i alhora racional per ordenar un món caòtic. Des del Renaixement, la Càbala ha estat present com a fil conductor dels intents que el progrés ha fet per reconduir la religió del poder cap a una espiritualitat laica i universal que uneixi els homes de diverses cultures en un mateix ideal ètic de millora social: la restauració d'un món més just i lliure basat en l'educació espiritual i la ciència». https://www.balascheditor.cat/producte/la-cabala-i-espriu-una-poetica-de-la-llum-de-rosa-delor/.

24 Sobre el cabalisme i Espriu m'hi he referit a «La manifesta religiositat de SS [Setmana Santa]» (Cerdà 2006, LXXXIV-XC). Manllevo el títol de l'assaig de Joan Prats Sobrepere, *Salvador Espriu, missatge personal* (Barcelona: PAM, 1992), una lectura espriuana que es presenta també com a exemplar d'un itinerari de recerca vital i espiritual.

entusiasme. Yeats o Pessoa, posem per cas, dos poetes palesament ocultistes, no s'han guanyat un espai en les seves respectives tradicions o en la literatura universal perquè les seves lectures s'hagin apuntalat en coneixements esotèrics o en interpretacions que tenen una finalitat d'accés místic. Yeats o Pessoa són llegits i valorats perquè són poetes imprescindibles de la nostra modernitat, no com a profetes o transmissors d'un missatge ocult.

Els diversos nivells de lectura són inherents a qualsevol obra literària amb ambició intel·lectual –i la de Salvador Espriu és, sens dubte, exigent–; una altra cosa, ben diferent, és convertir aquesta complexitat en una mena de cercle gnòstic reservat exclusivament als iniciats. La recurrència interpretativa a la mística jueva en l'obra d'Espriu entra de ple en l'àmbit de la teologia política i ens condueix a una la lectura on identitat nacional i religió s'entrelliguen, a una tradició de pensament que entén la política –i, especialment, el nacionalisme– com una forma de religió civil, en una línia que evoca inevitablement Carl Schmitt.[25] Convé recordar les paraules d'Espriu (2006, 131) de l'extraordinari pròleg a *Setmana Santa*:

> Crec que ens pertany el lliure, fonamental i imprescriptible dret d'interrogar i indagar, sense rendir-nos mai a la coacció de cap pretesa autoritat, del color que sigui, sobre tota mena de problemes i qüestions. I estic alhora convençut que ni és superior en claredat o agudesa mental l'individu mancat del concepte metafísic de la vida, o que l'ha rebutjat o ha renunciat a ell, ni és més bo l'adherit a una o altra ortodòxia o credo, pietós o no. És contra aquesta doble fal·làcia, tan primària com estesa i freqüent entre nosaltres, que em revolto sense vacil·lacions, jo, vacil·lant i insegur de soca-rel.

Aquell *agnòstic reverend*, com solia definir-se, no ha acabat de consolidar-se en la representació col·lectiva: se'l vol profeta, patriota o guia, quan ell volia ser ble vacil·lant.

Pel que fa a la representació de l'escriptor en l'espai públic durant l'Any Espriu, cal destacar l'obra *Solc* de Frederic Amat, emplaçada als Jardinets de Gràcia de Barcelona. Entre el monument a Verdaguer del passeig de Sant Joan i aquesta instal·lació escultòrica als Jardinets de Gràcia, hi ha poca distància física, però una concepció de l'art i de la commemoració radicalment diferents. El monument de Verdaguer suscita l'admiració, és l'*spectaculum* del màrtir aïllat, inaccessible, obra característica (o convencional) de l'escultura commemorativa.

25 Per religió civil entenem un conjunt de símbols, d'accions rituals i de conviccions comunes que, presents en un espai públic, permeten als ciutadans tenir l'experiència que participen d'alguna cosa comunitària que contribueix a forjar una unitat política (Lübbe 2014, 494).

La seva verticalitat, la del poeta encimbellat dalt de tot de la columna com un sant estilita, xoca radicalment amb l'horitzontalitat del *Solc* dedicat a Espriu. De fet, el *Solc* de Frederic Amat estableix un diàleg amb l'obelisc gairebé adjacent del passeig de Gràcia amb Diagonal. El *llapis*, com popularment se l'ha anomenat, és un monument erigit per commemorar el president de la I República espanyola, Francesc Pi i Margall, però carregat d'una memòria ocultada tant primer pel franquisme, com després per la monarquia espanyola i aquella construcció dòcil de la Catalunya democràtica que abans esmentàvem. L'obra d'Amat és una ombra com la d'un xiprer (conceptes tots dos recurrents en els estilemes espriuans), un solc a la terra que procura aquest diàleg amb la columna parada i la seva història. Una obra conceptual que evoca sense *spectaculum*, sense admiració, sense soroll: un silenci literalment aprofundit.[26]

L'acte d'obertura de l'Any Espriu es va celebrar el vespre del 23 de gener de 2013, el mateix dia que el Parlament de Catalunya aprovava la Declaració de Sobirania. Resseguim el discurs amb què es va obrir l'acte i que va pronunciar Miquel de Palol. D'entrada, Palol citava el titular d'un diari: «Espriu, elevat a poeta nacional» per proposar-ne un altre d'alternatiu: «és l'hora que la nació que aspira a ser-ho s'elevi a la categoria d'Espriu». Ara parlàvem de verticalitat, tot descrivint un monument commemoratiu de començament del segle XX, però aquesta elevació de tota una nació per atansar-se a l'alçada d'un escriptor, una mena d'altíssim laic, exemplifica la mesura apoteòtica del concepte de poeta nacional per a Palol.

La combinació de conceptes literaris i nacionalistes a fi d'orientar Espriu cap al procés sobiranista pot suscitar la perplexitat, l'adhesió,

26 Àlex Mitrani ha fet una excel·lent interpretació d'aquesta peça i l'ha titllada precisament d'antimonument «[el *Solc* d'Amat] tomba l'obelisc, n'anul·la la verticalitat i el disposa en horitzontal, per una banda i, per un altra, el buida (com un solc). La tria del color negre, habitual en la poètica d'Amat, contribueix a la inversió de la tipologia monumental egípcia. Aquí, la referència a la tomba és evident i es fa eco de la importància de la mort en l'obra d'Espriu. L'obelisc passa de ser un llamp a esdevenir una ombra, un negatiu de la llum. Però: ¿no és la foscor el que resta després de l'enlluernament veritable i temerari de qui s'enfronta a la llum pura? La peça d'Amat és un recipient d'ombra, un gest que no s'imposa al ciutadà amb la retòrica de la peanya i l'elevació de to, sinó que es disposa com un rastre i una cisterna, a l'espera de ser descobert, oferint-se per la meditació i albirar al seu interior, potser, l'or dels somnis del que parla el vers inscrit. Potència i contenció, discreció i determinació, virtuts espriuenques, es lliguen en aquest solc» (Mitrani 2014). En efecte, els versos que acompanyen aquest *Solc* d'Amat són un haiku d'un dels poemaris més destil·lats d'Espriu, *Per al llibre de salms d'aquest vells cecs*, que diuen així: «Brilla, dins l'únic | coneixement del negre, | l'or del meu somni.»

la vergonya o la indiferència.[27] En aquest punt és quan la 'posteritat' (la d'aquests suposats poetes nacionals) ens juga males passades com a historiadors. No es pot fer parlar Espriu sobre una realitat (futura) que lògicament li era del tot desconeguda. És aquest regust metafísic, el que fa prevaler la interpretació de la història des del present en un mecanisme finalista, de què hem parlat al començament. El to del discurs de Palol no va afluixar, com tampoc un contingut que apel·lava a uns valors essencialistes de l'alta cultura al servei d'una construcció nacional:

> És hora de recuperar la justa mesura de les coses i alliberar-se d'encolomar l'ingrat paper de pares de la pàtria a cuiners, entrenadors de futbol i pallassos, feines digníssimes d'altra banda. És hora de tornar a fer d'Espriu, i d'altres com ell, el model d'una Catalunya situada en el món [...] no des de la cultura només com a entreteniment, sinó des de la cultura com a visió de la realitat i d'un mateix (Palol 2013).[28]

El destí de la nació i la posteritat de l'escriptor s'entrellacen. Palol, en el I Simposi Salvador Espriu, ja vindicava una estètica a mig camí del classicisme –a partir dels conceptes d'ordre, coherència i proporció– i del romanticisme –assentada en la noció de geni.[29] La recuperació d'Espriu es plantejava, doncs, com una restauració d'un ordre perdut. Idees i propòsits que són força presents en les afirmacions del comissari de l'any Espriu, Bru de Sala quan va afirmar, per

27 Jaume Subirana, per exemple, expressava així la seva prevenció sobre l'Any Espriu i, en concret, sobre l'acte d'inauguració: «Durant l'Any Espriu no vaig ser l'únic lector seu que un dia es va llevar de bon matí i, després de sentir-ne a la ràdio un vers tret de context convertit en aforisme, es va preguntar si *allò* era Espriu; em consta que, en aquests anys negres per l'activisme cultural, no soc l'únic soci d'una entitat literària en números vermells ni l'únic subscriptor d'una revista cultural a punt de tancar que va llegir amb sorpresa les xifres públiques dedicades a l'Any i als seus satèl·lits; em consta que no vaig ser l'únic admirador de la figura cívica, complexa i matisada, d'Espriu perplex per la utilització de l'acte inaugural de l'Any celebrat entre estelades al Palau de la Música Catalana el 23 de gener de 2013» (2015, 185).

28 Es pot consultar el discurs sencer a Miquel de Palol (2013).

29 Faig referència als conceptes de *Ordnung*, *Zusammenhang* i *Verhältnis* que Palol tradueix, el primer, 'en l'òrbita de l'ordre i l'organització, el segon en el de la coherència, la connexió i la continuïtat. I el tercer en el de la proporció, la relació i la correlació. Com un nervi estructurador, tals conceptes acompanyen l'obra del geni' (Palol 2005, 358).

exemple, que la cultura havia de tornar a vertebrar la nació.[30] Com si l'autor esdevingués, segons la terminologia de Foucault (2000, 33), «un regulador de la ficció», una mena de Déu, mentre que el crític assumís la funció del seu exegeta. L'obra d'art seria l'expressió del «geni artístic» i de la personalitat «excepcional» del seu autor. Unes concepcions que denoten, com a mínim, uns criteris obsolets de la cultura i de la societat.

Laura Basagaña (2013) feia per a *Núvol* la següent crònica del discurs del president de la Generalitat, Artur Mas, que va clausurar l'acte:

> Al final de l'acte Artur Mas –aclamat per part del públic amb crits d'independència– va destacar que Espriu ha de ser un model per al moment vital que viu Catalunya. «Perseverança i acció», va dir. I sobre les contradiccions que sovint s'atribuïen al poeta va preguntar al públic: «Qui no en té, de contradiccions?». Alguns assistents van riure en veu baixa. Artur Mas va interpel·lar l'Auditori: «Què és millor intentar alguna cosa, encara que fracassi, o no intentar-ho?». I va respondre: «El fracàs d'avui pot ser el germen de l'èxit del demà». I va emplaçar els assistents a l'acte a seguir els versos del poeta «Ens mantindrem fidels per sempre més al servei d'aquest poble». Artur Mas va fer el símil del viatge de Catalunya cap a la sobirania. «Les paraules d'Espriu són la guia cap a aquest viatge».

L'acte, però, encara va tenir un cop d'efecte més: la interpretació per part del Cor del Liceu del «Va, pensiero», la peça coral del *Nabucco* de Verdi. *Verdi* va ser la darrera paraula que va escriure Espriu en el llit de l'hospital on va morir. Molt possiblement perquè en aquell moment es retransmetia per TVE *Verdi* (1982), un *biopic* sobre el compositor i el procés d'unificació d'Itàlia. Tot fa pensar que si Espriu va recordar en aquell moment el compositor italià es deu a aquesta circumstància trivial. Atorgar a aquesta paraula, Verdi, un missatge

30 Les declaracions de Bru de Sala [BdS] a les preguntes de Lluís Bonada [LB], conserven un valor il·luminador al respecte: «–[LB]Quin objectiu final voleu aconseguir amb la celebració? –[BdS]La meva ambició és poder demostrar a través d'Espriu que torna a ser veritat –i ens convé a tots– que la cultura és l'element central, vertebrador, de la nació. Aquesta és la tradició de tots els temps, la relació de la cultura catalana amb la societat catalana. L'havíem abandonat, i la transició que estem vivint és un bon moment per a recuperar-la. –[LB]El moment hi és propici? Tanquen llibreries i baixa la lectura de llibres. La llengua i la literatura catalanes han perdut espai a l'ensenyament i cada cop hi ha menys estudiants que vulguin cursar filologia catalana. –[BdS] El moment social és òptim perquè s'entengui i siguin operatius els missatges d'Espriu als catalans [...] Hi ha certa conjunció astral. Si Espriu hagués nascut cinc o sis anys abans i haguéssim celebrat el centenari abans de començar la crisi, la percepció de la necessitats d'ell com a guia del poble català no hauria estat tan clara ni tan unànime com ara» (Bonada, Bru de Sala 2013, 52).

superior, un llegat testamentari és anar molt lluny. I a fe que s'hi va anar: el cor dels jueus exiliats que fan baixar les lires dels salzes per cantar la seva dissort i així», va tancar l'acte al Palau. El nimi detall biogràfic es va voler revestir d'una significació impostada i finalista. I el referent bíblic es va deixatar dins d'un *peplum* commemoratiu anacrònic.

La mobilització sobiranista no va necessitar gaire o gens de poetes guies o frases del dia. En aquest sentit, malgrat els esforços invertits, la representació d'Espriu en tot l'anomenat 'procés', gosaria qualificar-la de molt baixa intensitat. (Van ser més presents altres poetes al marge del dirigisme institucional fruit de les circumstàncies; posem per cas, Vicent Andrés Estellés, recuperat arran d'una cançó d'Obrint Pas). Però segurament un dels millor exponents per valorar els despropòsits de l'Any Espriu és contrastant-lo amb el que es va celebrar l'any següent, l'Any Joan Vinyoli. El seu comissari, Jordi Llavina, no va cobrar cap xifra extraordinària ni va disposar dels mateixos recursos, per bé que l'Any Vinyoli va assolir una estimable difusió i impacte.

Espriu i Vinyoli van ser dos poetes que al llarg de la seva vida es van retre un respecte i estimació constants, però que, en l'anomenada posteritat, han estat contrastats contínuament.[31] En les contraposicions, Espriu ha anat sovint de perdedor. No puc fer ara una mena d'antologia dels esments a Espriu que han anat apareixent aquests darrers anys. Seria molt prolix contextualitzar-los. També, és clar, hi ha hagut referències positives, però, en aquest cas, sovint han requerit d'un argumentari travat i específic.[32] En el més recent centenari Gabriel Ferrater, el 2022, es va presentar el muntatge *El Ring: Espriu vs Ferrater*, la dramatúrgia del qual va anar a càrrec del

31 Espriu, el poeta glorificat en vida i que ha estat oblidat *versus* Vinyoli, el poeta ignorat en vida que ha acabat per ser el més influent en la posteritat. Espriu, l'autoritat cívica *versus* Vinyoli, el franctirador. Espriu, el poeta fred, escolar *versus* Vinyoli, el poeta que dona escalf, que acompanya; vegeu, per exemple, l'entrevista a Jordi Llavina com a comissari de l'Any Vinyoli: https://www.nuvol.com/musica/jordi-llavina-vinyoli-no-es-va-avenir-mai-a-ser-adoptat-com-a-bandera-de-res-21617. En el moment de lliurar aquest escrit, s'ha publicat: Salvador Espriu-Joan Vinyoli. *No et molestis a contestar-me. Correspondència 1935-1984,* N. Juan i G. Torra (eds), Barcelona: Empúries, 2026. Jordi Llavina, arran de la publicació d'aquesta correspondència, ha escrit: «En ambos poetas había una raíz espiritual poderosa. Espriu nació un año antes que Vinyoli, y falleció uno después. Los dos aguantan, firmes, en el canon catalán, aunque algunos no han perdonado a Espriu, autor indiscutible, que, durante unos años decisivos, fuera el 'poeta del pueblo'», 'Amistad entre competidores', *La Vanguardia, Cultura/s*, 8 de març de 2016.

32 Vegeu, per exemple, l'enquesta feta per Bernat Puigtobella per al *Núvol*, 22-01-2013, «Espriu i els nous escriptors. Anna Ballbona, Joan Todó, Damià Bardera, Laia Carreras, Ramon Boixeda, Ricard Mirabete, Albert Balasch, E., Meritxell Cucurella Jorba i Joan Duran Ferrer». Disponible a https://www.nuvol.com/llibres/espriu-i-els-nous-escriptors-5675.

poeta Albert Roig. Aquest muntatge se situava en el ring del Price que va acollir, el 1970, el cèlebre Festival Popular de Poesia. Roig va recrear aquest muntatge teatral com una vetllada de boxa. Per un costat, Espriu que surt com a favorit, és esquifit, baixet i lleig, i no té res a fer amb l'adversari de l'altre costat del ring, Gabriel Ferrater, que és alt, guapo i que té un públic que li riu totes les gràcies. «Salvador Espriu, asèptic i immaculat, sagnant i màrtir. Gabriel Ferrater, sàtir murri. No hi ha dues presències i dos lletraferits i dos sols més oposats. El sol jueu i el sol romà. 'Un captaire destruït per la vida' i 'el partidari de la felicitat'» (Roig 2022). Són polaritzacions que ens situen provisionalment, tot i que sabem que tampoc són del tot certes ni justes, ni ho pretenen ser.

3 Entre el deure i l'abús de la memòria

Hem de preguntar-nos si aquesta necessitat de passar revista i commemorar oficialment les gran figures literàries no és, a la llarga, la constatació del gran descrèdit actual que afecta les institucions. Els seus discursos són literalment increïbles i sovint adherir-nos-hi ens resulta forçat. Monuments, plaques, anys, actes institucionals, segells o estampetes estan sota sospita. I ho estan, de manera generalitzada, políticament.

Sempre tenim algun aniversari per commemorar. Hem entrat en una roda en què hem de festejar de manera continuada les grandeses i les celebritats dels que ens van precedir –l'ahir–, mostrar els nostres signes d'adhesió a allò que va ser. Al cap i a la fi, tota autoritat s'assenta sobre una adhesió. I, conseqüentment, es demana aprimar, adaptar o distreure la commemoració a fi d'adequar-la als temps que corren. Les commemoracions cauen sovint en el dissortat camí de la comunicació: com més es vol comunicar, més superficial i redundant esdevé el missatge.[33] Tanmateix, mai no acabarem de celebrar els desapareguts. En aquest sentit, em sembla particularment il·lustratiu

33 Bru de Sala feia una valoració quantitativa de la iniciativa de «La frase del dia», una citació d'Espriu que diàriament, durant el centenari, Catalunya Ràdio i les pantalles de TMB, publicaven, de manera que l'Any Espriu esdevingués «un fenomen no circumscrit [...] als seus lectors» (Bru de Sala 2015). David Madueño feia la següent valoració de l'Any Espriu a partir de l'incompliment del que serien, a parer seu, els tres objectius bàsics d'una commemoració d'un escriptor: la reflexió al voltant de la seva obra, la seva difusió i l'oportunitat de llegir-lo d'una altra manera; «És evident que, en el cas d'Espriu, no s'ha arribat a cobrir bona part d'aquestes expectatives: la reflexió no s'ha produït per la maniàtica necessitat dels gestors culturals públics de no qüestionar els tòtems de la tribu; pel que a la segona, he vist més fotografies d'Espriu i més paraules tretes de context que les ganes d'explicar-lo i explicar-les; i en tercer lloc, el reduccionisme dels temps que corren ha jivaritzat els trets estilístics espriuans en una sèrie de tòpics –la petita pàtria de Sinera, la derrota de la guerra civil i la resistència de postguerra» (Madueño 2014, 4).

el cas de l'Any Espriu, del seus efectes o dels seus consegüents reactius. Com més es va intentar carregar d'intencionalitat política la commemoració, més es va acabar despolititzant, perquè el plantejament no era només espuri, era literalment increïble. Es va voler dirigir la preocupació del país dipositant-la a resguard d'Espriu, però potser la idea de nació que se li atribuïa ja no existeix, ni va existir en el seu temps. No és que aquest Espriu (ens) faltés, sinó que (els) feia falta, i això va crear una situació paradoxal, esbiaixada i anormal. El caràcter disruptiu (per dir-ho amb un qualificatiu de moda) de l'obra d'Espriu, de desafiament del poder, essencialment irònica i escèptica, va quedar anul·lat.

La santificació cultural s'inscriu plenament en aquesta lògica: opera com una forma de reencantament acrític i anestesiador de la literatura –i, per extensió, de la creació artística en general. Tot culte a la personalitat d'un escriptor tendeix a condensar i simplificar processos necessàriament complexos, alhora que desplaça o silencia les veus secundàries, anònimes o col·lectives que també els fan possibles. L'atenció queda concentrada en una única figura, erigida en testimoni privilegiat d'una època, fins al punt que les tensions polítiques, socials o culturals acaben subordinades al relat d'un itinerari individual i reinterpretades segons un 'ordre personal' sovint arbitrari i abusiu. Aquest excés de protagonisme –aquesta necessitat de figurabilitat– desemboca inevitablement en la sobre-representació: magnifica la centralitat del personatge mentre difumina el caràcter conjuntural, compartit i conflictual dels processos històrics. Paral·lelament, es construeix una narrativa lineal destinada a conferir coherència retrospectiva a allò que, en origen, era obert, heterogeni i imprevisible. L'obra i la trajectòria vital apareixen així sotmeses a una mena de finalisme retrospectiu, a una intel·ligibilitat imposada a posteriori que converteix la contingència en necessitat. És precisament aquesta la «il·lusió biogràfica» descrita per Pierre Bourdieu, una operació interpretativa que reapareix constantment en relats biogràfics assumits i reproduïts de manera acrítica dins l'imaginari col·lectiu.

La idea de 'normalització de la memòria' que Xavier Bru de Sala formulava, a propòsit d'Espriu, com una qüestió inscrita sobretot en l'agenda política de 2014 més que no pas en la cultural, remet inevitablement a la noció de 'deure de memòria' consolidada a partir

dels anys vuitanta del segle XX.[34] Tanmateix, aquesta apel·lació a la memòria col·lectiva comporta una ambivalència fonamental: allò que hauria de contribuir a una comprensió crítica del passat pot derivar fàcilment en una forma de ritualització simbòlica subordinada als interessos del poder. Quan la memòria es converteix en un dispositiu de legitimació política o moral, deixa de servir la veritat històrica per esdevenir una eina d'apropiació i de simplificació del passat, amb el consegüent empobriment de la seva complexitat i de la seva capacitat d'interpel·lar el present.

Des d'aquesta perspectiva, la commemoració d'un escriptor com Salvador Espriu i del seu testimoniatge contra la dictadura només adquireix sentit si s'inscriu en un exercici rigorós de contextualització i interpretació històrica. El que anomenem 'deure de memòria' hauria de traduir-se, abans que res, en un deure de coneixement: una pràctica orientada a comprendre, contextualitzar i problematitzar el passat i no pas a fixar-ne una lectura normativa per imposició d'una pedagogia moral o d'una justícia prescrita. Maldar, en definitiva, per una obertura d'un espai crític capaç d'assumir les tensions, contradiccions i discontinuïtats del passat. En cas contrari, la memòria corre el risc de convertir-se en una forma subtil d'enginyeria simbòlica i política, una memòria normativa i enganxifosa que, lluny d'activar la consciència històrica, tendeix a anestesiar-la.

Potser caldria, doncs, reivindicar una altra manera d'entendre la memòria: no com un dispositiu de simplificació o apropiació institucional del passat, sinó com una pràctica capaç de ramificar-ne els sentits, multiplicar-ne les veus i restituir-ne la densitat conflictiva. Només així la memòria pot mantenir viva la seva dimensió veritablement política i crítica, és a dir, la seva capacitat de confrontar el present i d'obrir horitzons de futur.

34 En una entrevista per a Vilaweb, a la següent afirmació del periodista «Des que es va morir, l'any 1985, fins ara, Espriu ha perdut visibilitat», Bru de Sala respon «La pèrdua de visibilitat no és solament d'Espriu. En aquestes dues dècades anteriors, que podríem anomenar 'els anys de l'optimisme' o 'els anys esbojarrats', el passat ha perdut visibilitat en general, la memòria pròpia ha perdut vigència, el concepte de llegat s'ha desdibuixat. Ara entrem en una etapa nova, amb l'Any Espriu, el 2013, i el 2014, amb l'Onze de Setembre, amb una predisposició social, ciutadana, de normalitzar la memòria com a component de present i de futur. Ara hi ha la predisposició d'agafar Espriu com un gran escriptor, però també com un guia en el viatge col·lectiu dels catalans. Espriu fou un símbol de la resistència i de la reconstrucció cultural i cívica de Calalunya. Espriu és el gran profeta civil, així s'ho va imposar» (Serra, Bru de Sala 2012). L'expressió «deure de la memòria» va ser recurrent en discursos commemoratius que tenien una funcionalitat política clara: la construcció europea al voltant de l'eix francoalemany. Aquest «deure de la memòria» va ser criticat des de diverses instàncies intel·lectuals, per exemple per Tzvetan Todorov, que va denunciar precisament els «abus de la mémoire» per part dels polítics de torn. Podríem afegir, com va remarcar Paul Ricoeur (2003, 117), que el control de la memòria no és només patrimoni dels règims totalitaris, sinó també dels desitjosos de glòria.

Bibliografia

Benet i Jornet, J. (2012). «Qui era Salvador Espriu?». *El Procés*, 3, 80-3.
Blumenberg, H. (2003). *Trabajo sobre el mito*. Barcelona: Paidós.
Bonada, L.; Bru de Sala, X. (2013). «Gràcies a Espriu, la cultura tornarà a vertebrar la nació». *El Temps* (19 de febrer), 50-2. https://www.eltemps.cat/documents/el-temps_2013_02_1497_0050_0052.pdf.
Bourdieu, P. (2011). «La ilusión biográfica». *Acta Sociológica*, 56, 121-8.
Bru de Sala, X. (2013). *Espriu. He mirat aquesta terra. Exposició, CCCB*. Barcelona: CCCB.
Bru de Sala, X. (2015). «Crònica essencial de l'Any Espriu». *Llengua & Literatura*, 25, 232-5.
Carreras Ares, J. (2006). «Introducción. ¿Por qué hablamos de memoria cuando queremos decir historia?». *Dez.eme. Revista de historia e ciencias sociais*, 11, 15-24.
Cerdà Subirachs, J. (2006). «Introducció». *Salvador Espriu, Llibre de Sinera, Per al llibre de salms d'aquests vells cecs, Setmana Santa*. Barcelona: CDESE i Edicions 62, III-CXX.
Cerdà Subirachs, J. (2025). «Desvestir un santo para vestir a otro. Sobre el concepto de santo cultural». *Literatura y poder. Centenarios, generaciones y canon literario en la configuración de las identidades ibéricas (siglos XIX y XX)*. A cura de A. Sáez i C. Rina. Xixón: Trea, 31-44.
Certeau, M. de (1999). *La cultura en plural*. Buenos Aires: Nueva Visión.
Chartier, R. (1989). «Le monde comme représentation». *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 44(6), 1505-20.
Convocatòria (2024). *III Simposi Internacional Salvador Espriu. Espriu recreat: ressons, usos i homenatges.* UB, UAB, UPF i la col·laboració de l'Ajuntament d'Arenys de Mar. https://filcat.ub.edu/iii-simposi-internacional-salvador-espriu-espriu-recreat-ressons-usos-i-homenatges.
Deleuze, G. (1988). *Diferencia y repetición*. Madrid: Júcar.
Delor, R. (2005). «Ordre i simbolisme a *Les cançons d'Ariadna*». *Si de nou voleu passar. I Simposi Internacional Salvador Espriu*. Barcelona: PAM, 575-610.
Delor, R. (2012). «Espriu, la Càbala i una carta del Tarot: 'David el xarabaró'». *El Procés*, 3, 101-7.
Domingo, J. (2012). «Enquesta sobre Salvador Espriu». *El Procés*, 3, 92-100.
Dosse, F. (2007). *La apuesta biográfica. Escribir una vida*. Valencia: Universitat de València.
Espriu, S. (1995). *Enquestes i entrevistes, II (1974-1985)*. A cura de F. Reina. Barcelona: CDESE i Edicions 62.
Espriu, S. (2006). *Llibre de Sinera, Per al llibre de salms d'aquests vells cecs, Setmana Santa*. Barcelona: CDESE i Edicions 62.
Foucault, M. (1999). *El orden del discurso*. Barcelona: Tusquets.
Gassol, O. (2006). «Verdaguer, Maragall, Riba, Espriu: l'evolució de la imatge de poeta nacional durant la postguerra». Panyella, R.; Marrugat, J. (eds), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Barcelona: L'Avenç, 271-98.
González Tardón, C. (2015). «Entrevista a Carlos González Tardón». *Sphericalpixel* (9 de març). https://www.sphericalpixel.com/blog/entrevistas/carlos-gonzalez-tardon/.
Guillamon, J. (2013). *Espriu. He mirat aquesta terra. Exposició, CCCB*. Barcelona: CCCB.
Huyssen, A. (2002). *En busca del futuro perdido. Cultura y memoria en tiempos de globalización*. Mèxic: FCE i Goethe Institut.

Lipovetsky, G.; Serroy, J. (2014). *La estetización del mundo. Vivir en la época del capitalismo artístico*. Barcelona: Anagrama.

Lübbe, H. (2014). «La théologie politique comme théologie d'une religion repolitisée». *Les Études philosophiques*, 4, 485-96.

Lübbe, H. (2016). «Esquecimento e historicização da memória». *Estudos Históricos*, 29, 285-300.

Madueño Sentís, D. (2014). «Any Espriu / Un Espriu d'entre tants». *Quadern de les idees, les arts i les Lletres* (29 de setembre). https://www.quaderndelesidees.press/any-espriu-un-espriu-dentre-tants/.

Marquard, O. (2001). *Filosofía de la compensación: estudios sobre antropología filosófica*. Barcelona: Paidós.

Mitrani, À. (2014). «Comentari». *Solc, a Salvador Espriu*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. https://w10.bcn.cat/APPS/gmocatalog_monum/FitxaMonumentAc.do?idioma=CA&codiMonumIntern=2358.

Pagès, V. (2013). «La narrativa de Salvador Espriu (seguida de trenta-tres consideracions)». *Vicenç Pagès Jordà*. https://www.vicencpagesjorda.net/cat/noms_propis/espriu.html.

Palol, M. (2005). «El poeta savi». *Si de nou voleu passar. I Simposi Internacional Salvador Espriu*. Barcelona: PAM, 357-65.

Palol, M. (2013). «Espriu '13». *Núvol*. https://www.nuvol.com/llibres/espriu-13-5792.

Pinyol Balasch, R. (2005). «Taula rodona, els editors». *Si de nou voleu passar. I Simposi Internacional Salvador Espriu*. Barcelona: PAM, 613-37.

Puigtobella, B. (2013). «De què serveix l'any Espriu?». *Núvol* 26-01-2013. https://www.nuvol.com/llibres/de-que-serveix-any-espriu-5777.

Quintana, L. (2024). *Denominar. Paraules que legitimen el poder*. Barcelona: L'Avenç.

Ricoeur, P. (2003). *La memoria, la historia, el olvido*. Madrid: Trotta.

Robin, R. (2002). «Une juste mémoire, est-ce possible?» Ferenzi, T. (ed.), *Devoir de mémoire, droit à l'oubli?* Bruxelles: Éditions Complexe, 107-18.

Roig, A. (1994). *El gos del poeta*. Barcelona: Empúries.

Roig, A. (2022). «Cançó del gosar poder». *Associació Gabriel Ferrater*. https://www.gabrielferrater.cat/2022/01/canco-del-gosar-poder-albert-roig/.

Serra, M.; Bru de Sala, X. (2012). «Entrevistem Xavier Bru de Sala, comissari de l'Any Espriu». *Vilaweb* (24 de juliol). https://www.vilaweb.cat/noticia/4030207/20120724/bru-sala-lany-espriu-tindra-caracter-civic-etic-pas-politic.html.

Škrabec, S.; Subirana, J. (2023). «'Allò que fa interessant una obra literària, és el que la gent hi posa a dins', Conversa amb Jón Karl Helganson». *L'Espill*, 73, 216-27.

Subirana, J. (2015). «Sant Salvador Espriu». *Indesinenter*, 10, 179-86.